

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η δημόσια ιστορία (Public History) είναι σχετικά νέα έννοια. Σε πολλές χώρες του εξωτερικού έχει αναγνωριστεί και ως πανεπιστημιακό γνωστικό αντικείμενο, μολονότι είναι το πεδίο εκείνο της ιστοριογραφίας που αναπτύσσεται ανεξάρτητα, σε μεγάλο βαθμό, από την αυστηρά περιγεγραμμένη ακαδημαϊκή έρευνα. Αυτό, ωστόσο, διόλου δεν σημαίνει είτε ότι δεν επικοινωνεί αμφίδρομα μαζί της είτε ότι οι ακαδημαϊκοί ιστορικοί δεν υποκύπτουν στην αναγκαιότητα ή τη γοητεία της επικοινωνίας με το «μεγάλο κοινό», τροποποιώντας και μετασχηματίζοντας τους διαθέσιμους κώδικες επικοινωνίας ή προσχωρώντας σε νέους¹. Άλλωστε, εκ των πραγμάτων η ακαδημαϊκή ιστοριογραφία έχει απολέσει πλέον τη μονοπωλιακή ή προνομιακή θέση της στους μηχανισμούς νοηματοδότησης του παρελθόντος και, ως εκ τούτου, εάν συνυπολογιστεί και η προϊούσα αυτοαναφορικότητα του επιστημονικού της κώδικα, το χάσμα μεταξύ ακαδημαϊκής ιστορίας, από τη μια πλευρά, και, από την άλλη, προσληπτικών σχημάτων, αναπαραστάσεων ή αντιλήψεων του μαζικού κοινού αναφορικά με το παρελθόν συνεχώς διευρύνεται.

Στην Ελλάδα η μελέτη της δημόσιας ιστορίας βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο, πάντως όχι στα σπάργανα, παρά το γεγονός ότι η σχετική βιβλιογραφία τείνει αυξανόμενη κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, περιλαμβάνοντας καίριες συμβολές και εγκαθιδρύοντας δομές εδραίωσης και διάχυσης του συναφούς ερευνητικού ενδιαφέροντος. Δομές εδραίωσης και διάχυσης που ήρθαν να ενισχύσουν όσες είχαν συγκροτήσει ήδη από τη δεκαετία του 1990 θεσμικοί οργανισμοί και πρωτοβουλίες που προγραμματικά υπηρετούν τη δημόσια ιστορία.

Τα τελευταία χρόνια και στην Ελλάδα, όπως και στον υπόλοιπο κόσμο, πληθαίνουν οι συζητήσεις για την ιστορία, είτε, κατά κύριο λόγο, στην πραγματολογική της διάσταση είτε, δευτερευόντως, στη μετα-ιστορική της προβληματική. Η κρίση του παρόντος και η αβεβαιότητα του μέλλοντος δημιουργούν επιτακτικά ερωτήματα για το παρελθόν, δηλαδή έντονη ζήτηση ιστορίας. Επομένως, το νόημα του ιστορικού παρελθόντος, όπως και γενικότερα η ιστορική κουλτούρα, αλλά και οι γνωστικές ευαισθησίες και τα ερευνητικά εργαλεία, πολλαπλασιάζονται.

¹ Jerome de Groot, *Consuming History. Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture*, Routledge, London/New York 2009.

ζονται, εκδημοκρατίζονται και ριζοσπαστικοποιούνται. Ταυτόχρονα, η γεωμετρική αύξηση των μαρτυριών, η πρόταξη της τραυματικής εμπειρίας ακραίων γεγονότων του 20ού αιώνα (γενοκτονίες, εθνοκαθάρσεις, ολοκληρωτισμοί, εμφύλιοι πόλεμοι, παγκόσμιοι πόλεμοι, Ολοκαύτωμα, αποικιοκρατία κ.ά.), η συναισθηματική ή ηθική πρόσβαση στο παρελθόν και η παρεπόμενη, αν όχι αναπόφευκτη, υποβάθμιση της αξίας της ψυχραιμής, πολυπρισματικής και σφαιρικής επιστημονικής ενασχόλησης, επιτείνουν το πρόβλημα της αντικειμενικοποίησης των όρων αναπαράστασης και ερμηνείας του παρελθόντος. Εξάλλου, η δεσπόζουσα σημασία που έχουν αποκτήσει οι σπουδές της μνήμης και του τραύματος στον ίδιο τον ακαδημαϊκό χώρο, σε συνδυασμό με την εντεινόμενη μέριμνα κρατών και διεθνών οργανισμών για τη συμβολική αποκατάσταση θυμάτων και την αναδρομική ποινικοποίηση των απαράγραπτων μαζικών εγκλημάτων εναντίον της ανθρωπότητας, περιπλέκει ακόμα περισσότερο τα πράγματα, οδηγώντας σε αδιέξοδες αντιλήψεις, που συγχέουν την ιστορική αλήθεια με την ιστορική δικαιοσύνη².

Πολλά και διαφορετικά ιστορικά γεγονότα έρχονται στη δημόσια συζήτηση, γίνονται αντικείμενο έντονου –ενίοτε μάλιστα και παθολογικού– ενδιαφέροντος ποικίλων και ετερόκλητων κοινωνικών ομάδων, προβάλλονται από τα ΜΜΕ και την πολιτιστική βιομηχανία, εγγράφονται σε πολιτικές ταυτότητας και πολλές φορές διχάζουν την κοινή γνώμη, κατακερματίζοντας το ιστορικό νόημα και προκαλώντας όλο και συχνότερα αυτό που αποκαλούμε στο πεδίο των ιστορικών σπουδών «συμβολικούς πολέμους»³. Το διδακτικό εγχειρίδιο της ΣΤ' Δημοτικού (2007), το παλαιότερο της Γ' Λυκείου Γενικής Παιδείας (2002), η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για το κυπριακό πρόβλημα, η διαρκής επικαιρότητα του Μακεδονικού, η τραυματική μνήμη της Μικρασιατικής Καταστροφής και της γενοκτονίας του ποντιακού ελληνισμού, η δικαστική διαμάχη για την Εκτέλεση των Έξι, καθώς και –κυρίως– η μεγάλη συζήτηση για τη δεκαετία του 1940, ειδικότερα για τα κατοχικά δάνεια, τα μαζικά αντίποινα εναντίον αμάχων, την Αντίσταση, τις μορφές βίας των αντιπαρατιθέμενων πολιτικών δυνάμεων στη διάρκεια της Κατοχής και για τον εμφύλιο πόλεμο, που επεκτάθηκε στις στήλες των εφημερίδων και

² Georges Mink - Laure Neumayer (επιμ.), *L'Europe et ses passés douloureux*, La Découverte, Paris 2007. Για τις πολλαπλές όψεις της ιστορικής δικαιοσύνης, βλ. Mark Osiel, *Juger les crimes de masse. La mémoire collective et le droit*, πρόλογος Antoine Garapon, Seuil, Paris 2006.

³ Irene Nakou - Isabel Barca (επιμ.), *Contemporary Public Debates over History Education*, International Review of History Education - Information Age Publishing, Charlotte, North Carolina 2010. Giuliano Procacci, *La memoria controversa. Revisionismi, nazionalismi e fondamentalismi nei manuali di storia*, AM&D edizioni, Cagliari 2003. Υπό ένα ευρύτερο πρίσμα, Γιώργος Κόκκινος, Έλλη Λεμονίδου, Βλάση Αγτζίδης, *Το τραύμα και οι πολιτικές της μνήμης. Ενδεικτικές όψεις των συμβολικών πολέμων για την ιστορία και τη μνήμη*, Ταξιδευτής, Αθήνα 2010.

εξακολουθεί να διχάζει την ιστορική κοινότητα, δημιουργώντας κατά περιόδους σπασμωδικά αλλά έντονα κύματα αναζωπύρωσης του ενδιαφέροντος στην κοινή γνώμη –θα λέγαμε μια σχεδόν εμμονική-ψυχωτική προσήλωση στο τραυματικό και επίμαχο παρελθόν, που προσεγγίζεται σαν «αιώνιο» και «στοιχειώνει» το παρόν– είναι ορισμένα πολύ γνωστά και ενδεικτικά παραδείγματα.

Τα προαναφερθέντα αποδεικνύουν ότι οι κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας ή της μετανεωτερικότητας, καθώς βρίσκονται εγκλωβισμένες σε ένα καθεστώς παροντιστικής ιστορικότητας, που διαστέλλει το παρόν, συρρικνώνει το μέλλον και εργαλειοποιεί το παρελθόν, όταν μάλιστα δεν το περιβάλλει με τον πέπλο μιας «εκκωφαντικής» αδιαφορίας ή αυτάρεσκης υποτίμησης, ολοένα και περισσότερο εμπλέκονται σε συζητήσεις και αντιπαραθέσεις σχετικές με το παρελθόν τους, άλλοτε επιμένοντας στη στείρα ουσιοκρατική αντίληψη της μοναδικής και υποστασιοποιημένης αλήθειας και άλλοτε καταφεύγοντας στην επικίνδυνη παραμυθία του ριζικού σχετικισμού που εξαυλώνει το ίδιο το ιστορικό νόημα⁴. Άλλωστε, οι έρευνες δείχνουν ότι η δημόσια ιστορία και ειδικά ο κινηματογράφος, το Διαδίκτυο, η τηλεόραση και η λογοτεχνία επηρεάζουν καθοριστικά τόσο τη συγκρότηση και τον αξιακό προσανατολισμό της ιστορικής παιδείας όσο και την ταυτότητα και τις μορφές ιστορικής συνείδησης των παιδιών και των νέων.

Η δημόσια ιστορία, ωστόσο, εκ των πραγμάτων δεν συμπεριλαμβάνει πρωτίστως το ακαδημαϊκό κομμάτι της ιστορικής έρευνας και διδασκαλίας. Παρά ταύτα, η ακαδημαϊκή ιστοριογραφία αρθρώνει, όπως προαναφέρθηκε, αναφορικά με το πεδίο της δημόσιας ιστορίας μια δυναμική και αμφιθυμική σχέση (έλξης και άπωσης), δεδομένου ότι και ακαδημαϊκοί ιστορικοί συμμετέχουν στις διεργασίες παραγωγής ιστορικού νοήματος στον δημόσιο χώρο, μετασχηματίζοντας σε ορισμένες ευτυχείς περιπτώσεις αυτές ακριβώς τις διεργασίες σε προνομιακό πεδίο παρατήρησης και ερμηνείας ή, στον αντίποδα, απεμπολώντας σε αρκετές άλλες την επιστημονική τους ιδιότητα προς όφελος της δημόσιας παρουσίας τους και της εξυπηρέτησης ιδεολογικοπολιτικών ή οικονομικών σκοπιμοτήτων.

Η επιστημονικοποίηση του πεδίου της δημόσιας ιστορίας δεν σχετίζεται μόνο με διεργασίες όπως η καταστατική παρουσία των σπουδών της μνήμης ή του τραύματος, η έμφαση στην οικογενειακή γενεαλογία, στη βιωμένη εμπειρία και την πολιτιστική κληρονομιά, η διάβρωση του εθνικού ιστορικού κανόνα, η άνοξη της πολιτιστικής βιομηχανίας και ο γενικότερος εκδημοκρατισμός της ιστορικής κουλτούρας και σκέψης· εξελίξεις που ανάγκασαν την ακαδημαϊκή ιστοριογραφία να θέσει στο στόχαστρο του ερευνητικού της ενδιαφέροντος τη

⁴ François Hartog, *Καθεστώς ιστορικότητας*, μτφρ. Δημήτρης Κουσουρής, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2014.

μνήμη, το τραύμα και τις πληθωριστικές αναπαραστάσεις του ιστορικού παρελθόντος. Σχετίζεται επίσης με ακαδημαϊκούς συρμούς που αναδιέταξαν εσωτερικά το πεδίο της ακαδημαϊκής έρευνας, οδηγώντας την στην αναπροσαρμογή των επιστημολογικών της προκειμένων, όπως και του μεθοδολογικού και εννοιολογικού της οπλοστασίου. Συγκεκριμένα, σχετίζεται με τη δυναμική των πολιτισμικών σπουδών, την έντονη παρουσία της κοινωνιολογίας της κουλτούρας και της πολιτισμικής και λογοτεχνικής θεωρίας και, βεβαίως, με τη διεισδυτικότητα, την κοινωνική εμβέλεια και την ιστορική αναγκαιότητα της προφορικής ιστορίας. Οι διεργασίες αυτές, για άλλους ιστορικούς κατάρα και για άλλους ευλογία, για άλλους επικίνδυνη κρίση παραδείγματος και για άλλους πρωτόγνωρη άνθηση των ιστορικών σπουδών, συνέβαλαν, ούτως ή άλλως, αποφασιστικά στην ιστορικοποίηση και τον εκδημοκρατισμό του ιστορικού νοήματος⁵.

Η δημόσια ιστορία αποσκοπεί, κατά περίπτωση, στην πληροφόρηση, στην υψηλή εκλαΐκευση και τη μαζική ιστορική εγγραμματοσύνη, στην καταγραφή της τραυματικής μνήμης, στη συσχέτιση μνήμης και ταυτότητας, στην ιστορική αφύπνιση, στην ψυχαγωγία και την καλλιέργεια ενός κοινού που δεν είχε ποτέ προηγουμένως επαφή και ενδεχομένως να μην έχει και κανένα ενδιαφέρον για την επιστημονική διάσταση της ιστορίας. Έτσι, όσοι ασχολούνται με αυτήν –λογοτέχνες, δημοσιογράφοι, πολιτικοί, κινηματογραφιστές, μουσειολόγοι και υπεύθυνοι μουσείων και εκπαιδευτικών κέντρων, καλλιτέχνες, εκδότες, ακτιβιστές, τοπικοί λόγιοι, ιστοριοδίφες, μπλόγκερ κ.ά.– διαμορφώνουν ασύμμετρες και αποκλίνουσες αφηγήσεις και ερμηνευτικά σχήματα για το παρελθόν, εγχείρημα που ενέχει συγκεκριμένες –αν και όχι συνήθως ομολογημένες– σκοπιμότητες. Για άλλους το κίνητρο είναι η πληροφόρηση και η διαφώτιση του κοινού, για άλλους η αποκάλυψη της ιστορικής αλήθειας, για άλλους η συγκρότηση και η προώθηση πολιτικών ταυτότητας, ενώ, τέλος, για άλλους το κέρδος.

Συμπερασματικά, μπορεί να ειπωθεί ότι η δημόσια ιστορία είναι ένα καθιερωμένο μεν, αλλά ιδιαίτερα πολυσχιδές και εν μέρει ακαθόριστο ακόμα ως προς τις βασικές του συνισταμένες επιστημονικό και ερευνητικό πεδίο, κάτι που αντανακλάται, μεταξύ άλλων, στους πολλούς και πολύ διαφορετικούς μεταξύ τους ορισμούς που έχουν δοθεί για το αντικείμενό του, καθώς και στις αξιολογώτερες διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στην αντιμετώπιση του κλάδου από χώρα σε

⁵ Για μια αδρή απεικόνιση των στάσεων των ιστορικών, βλ. Richard J. Evans, *Για την υπεράσπιση της ιστορίας*, μτφρ. Λυδία Παπαδάκη, εισαγωγή Σεραφείμ Ι. Σεφεριάδης, Σαββάλας, Αθήνα 2009· Gérard Noiriel, *Τι είναι η σύγχρονη ιστορία*, μτφρ. Μαρία Κορασίδου, Gutenberg, Αθήνα 2005· του ίδιου, *Sur la «crise» de l'histoire*, Gallimard, Paris 2005· David Cannadine (επιμ.), *Τι είναι ιστορία σήμερα*, μτφρ. Κώστας Αθανασίου, Νήσος, Αθήνα 2007· William H. Sewell Jr., *Λογικές της ιστορίας. Κοινωνική θεωρία και κοινωνικός μετασχηματισμός*, μτφρ. Ιουλία Πεντάζου, Ξιφάρας, Αθήνα 2013.

χώρα. Σε κάποιες περιπτώσεις η δημόσια ιστορία εμφανίζεται ως ένα πνευματικό κίνημα, που στρέφει τα φώτα της προσοχής στις φωνές εκείνες που δεν βρίσκουν συνήθως θέση στην παραδοσιακή αντίληψη περί ακαδημαϊκής ιστοριογραφίας. Σε άλλες περιπτώσεις, ο κλάδος αυτός μελετά αυτές τις διαφορετικές πηγές ιστορικής αφήγησης, ακριβώς για να καταδείξει τα όριά τους και να τονίσει την ανάγκη σεβασμού της ακαδημαϊκής ιστορικής αφήγησης, που κατά τεκμήριο δεν υφίσταται, σε μεγάλο βαθμό, τους κινδύνους του υποκειμενισμού ή της προπαγάνδας. Τέλος, υπάρχει και η προσέγγιση που βλέπει τη δημόσια ιστορία ακριβώς ως την απόπειρα διάχυσης της ακαδημαϊκής γνώσης προς το ευρύ κοινό μέσα από τους πολλούς διαύλους που προσφέρει πλέον η εποχή μας⁶.

Με όλα τα παραπάνω υπόψη και με δεδομένη την άνθηση του ενδιαφέροντος γενικά για την ιστορία, άρα και τη διεύρυνση του πεδίου αναφορών και των μέσων της δημόσιας ιστορίας τα τελευταία χρόνια, επισημαίνεται η ανάγκη κωδικοποίησης των θεμελιωδών επιστημονικών θέσεων και αρχών του κλάδου, καθώς επίσης και μιας περιεκτικής και αντικειμενικής χαρτογράφησης του αντικειμένου του. Και οι δύο αυτές διαδικασίες απαιτούν, μεταξύ άλλων, τη γόνιμη επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ των ειδικών μελετητών τόσο σε εθνικό όσο και ευρύτερα σε διεθνές επίπεδο.

Μολονότι και στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες η αυθόρμητη «παραγωγή» δημόσιας ιστορίας υπήρξε συχνά πληθωρική, δεν συνέβη το ίδιο με την ακαδημαϊκή αντιμετώπισή της. Το πρώτο επιστημονικό συνέδριο το οποίο έθεσε στο επίκεντρο του προβληματισμού του τις δημόσιες χρήσεις της ιστορίας, τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, διοργανώθηκε στα τέλη του 2001, στην Αθήνα, από την επιστημονική επιθεώρηση *Historien*, με τίτλο «Claiming History. Aspects of Contemporary Historical Culture». Λίγα χρόνια αργότερα, ακολούθησε μια σημαντική μελέτη για τις δημόσιες χρήσεις της ιστορίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διεθνώς, από τον Χάγκεν Φλάισερ, με τίτλο *Οι πόλεμοι της μνήμης. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος στη δημόσια ιστορία* (Νεφέλη, Αθήνα 2008). Παράλληλα, σημαντικές συμβολές κατατέθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες στο πλαίσιο μελετών για τη μνήμη, το τραύμα, τα δημόσια μνημεία, την προφορική ιστορία και άλλα πεδία, που συχνά θέτουν στο επίκεντρό τους τις δημόσιες χρήσεις της ιστορίας.

Έτσι, το επιστημονικό συνέδριο με θέμα «Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας: Η δημόσια ιστορία στην Ελλάδα», στο οποίο παρουσιάστηκαν, μεταξύ πολλών

⁶ Βλ. σχετικά: Margaret Macmillan, *Χρήση και κατάχρηση της ιστορίας*, μτφρ. Μίνα Καρδαμίτσα-Ψυχογιού, Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2012· Hilda Kean, «Introduction», στο Hilda Kean - Paul Martin (επιμ.), *The Public History Reader*, Routledge, London/New York 2013, xiii-xxxii.

άλλων, και τα κείμενα που δημοσιεύονται στον ανά χείρας τόμο, αποτέλεσε ένα από τα πρώτα που επικεντρώθηκαν ειδικά στο θέμα της δημόσιας ιστορίας στην Ελλάδα. Το συνέδριο διοργανώθηκε από το Δίκτυο για τη Μελέτη των Εμφυλίων Πολέμων, σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και την International Federation for Public History, στις 30/8-1/9/2013, στην πόλη του Βόλου.

Στο εισαγωγικό του κείμενο στον τόμο αυτόν, ο Dirk Moses, λαμβάνοντας υπόψη του τραυματικά ιστορικά γεγονότα όπως το Ολοκαύτωμα, διαπραγματεύεται τις έννοιες χρήση και κατάχρηση της ιστορίας ως αναπότρεπτες, αναπόφευκτες και εντέλει ανεκτίμητες για τη δημόσια ζωή. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, πολιτικοποιημένες ερμηνείες της ιστορίας ενυπάρχουν σε συγκρούσεις – είτε βίαιες είτε όχι– σε όλο τον κόσμο. Είτε πρόκειται για την αντιπαράθεση σχετικά με τη γενοκτονική προέλευση των εποικιστικών κοινωνιών, όπως η Αυστραλία και η Βόρεια Αμερική, είτε για την αποκαλούμενη «θέση της διπλής γενοκτονίας» σε περιοχές της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, στις οποίες τα σταλινικά εγκλήματα κατά των κατοίκων αυτών των περιοχών αντιπαραβάλλονται με αυτά του Χίτλερ. Αυτοί οι «πόλεμοι της ιστορίας», οι διαφορετικές και αντικρουόμενες ερμηνείες για το ίδιο ιστορικό γεγονός, αποτελούν παγκόσμιο φαινόμενο. Χρήση ή κατάχρηση, αποτελούν μέρος της δημόσιας ζωής και γι' αυτό η δημόσια ιστορία είναι ένας τόσο συναρπαστικός τομέας έρευνας.

Στη συνέχεια, τα κείμενα που ακολουθούν διαρθρώνονται σε έξι ενότητες. Στην πρώτη, με τίτλο «Ιστοριογραφία και δημόσια ιστορία», έχουν συμπεριληφθεί οι μελέτες των Serge Noiret, Μήτσου Μπιλάλη, Έλλης Λεμονίδου και Στράτου Δορδανά.

Ο Serge Noiret στο κείμενό του προσφέρει, καταρχάς, μια σύντομη θεώρηση της εξέλιξης της δημόσιας ιστορίας ως διακριτού επιστημονικού αντικειμένου τα τελευταία χρόνια στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη. Επιπλέον, αναλύει τις προϋποθέσεις οι οποίες θα μπορούσαν να εγγηθούν την ύπαρξη μιας διεθνούς δημόσιας ιστορίας. Παίρνοντας ως δεδομένο ότι υπάρχουν διαφορές στον τρόπο που οι ιστορικοί αλλά και οι τοπικές κοινωνίες ή τα διαφορετικά κράτη αντιλαμβάνονται τη δημόσια ιστορία και τη σημασία συγκεκριμένων ιστοριών για την κοινότητα και την ταυτότητά τους, ο συγγραφέας ανιχνεύει πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους διαδρομές, μέσα από τις οποίες εξελίσσεται μια ισχυρή διαδικασία διεθνοποίησης της δημόσιας ιστορίας και των μεθόδων της.

Στην πολύ ενδιαφέρουσα συμβολή του, ο Μήτσος Μπιλάλης επιχειρεί με ευρηματικότητα και θεωρητική διεισδυτικότητα να περιγράψει και να ερμηνεύσει τους «ιο-πολιτικούς», όπως τους αποκαλεί, μηχανισμούς οι οποίοι συγκροτούν το συγκρουσιακό πλέγμα των αντιθετικών και αλληλοαναιρούμενων ή και ενίοτε υ-

βριδικών και πολυσυλλεκτικών ερμηνειών που διατυπώνονται στις κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας για το επίμαχο και τραυματικό παρελθόν τους. Συγκεκριμένα, έχοντας επιλέξει ως κύρια αναλυτικά εργαλεία τις έννοιες «συμβολικοί πόλεμοι για την ιστορία», «ψηφιακή ιστορική κουλτούρα», «μνημονικό κεφάλαιο», «ιδιωτική μνήμη», «κοινότητες μετα-μνήμης» και «μιντιακές αρένες», ο Μ. Μπιλάλης ανάγει σε ενδεικτικές μελέτες περίπτωσης τρία επεισόδια από τους σύγχρονους πολέμους για την ιστορία και τη μνήμη που ταλάνισαν την ελληνική κοινωνία στην πρώτη και τη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα: πρόκειται, συγκεκριμένα, για τη γενικευμένη διένεξη αναφορικά με το σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού και, πιο πρόσφατα, για την αγόρευση του βουλευτή Διαμαντόπουλου στη Βουλή και για τη διαμάχη σχετικά με τον χαρακτήρα του τατουάζ του βουλευτή Κασιδιάρη. Έχοντας πλήρη συνείδηση των κινδύνων που εγκυμονεί η μεταφορά στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες εξηγητικών μοντέλων από το πεδίο των βιο-επιστημών (επιστημολογική αναντιστοιχία, βιολογισμός, αιτιοκρατία) και επιχειρώντας να τους ελαχιστοποιήσει, χωρίς, παράλληλα, να ακυρώνει την εμβέλεια του αναλυτικού εργαλείου που δανείζεται, ο συγγραφέας επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στους μηχανισμούς και τις πολύπλοκες διεργασίες παραγωγής και κατανάλωσης ιστορικού νοήματος στο σύγχρονο «μεταλλαγμένο ψηφιακό σκηνικό». Διαπιστώνει ότι κεντρικό ρόλο στην ιστορική νοηματοδότηση διαδραματίζει πλέον όχι το δίπολο «παραγωγή/κατανάλωση» αλλά η γενικευμένη, αμφίδρομη και πολυδιάστατη επικοινωνία, ειδικότερα η έννοια του τυχαίου πολλαπλασιαστή, ο οποίος συναρθρώνει αυθαίρετα, κατά βάση, στοιχεία και διαχέει στον κυβερνοχώρο μηνύματα με δράσεις πολλαπλασιαστικού και επιτελεστικού χαρακτήρα. Ακριβώς αυτός ο αένας πολλαπλασιασμός ετερόκλητων ιχνών του παρελθόντος, καθώς και επικαθορισμένων και ταυτόχρονα απο-πλαισιωμένων σημασιών και ερμηνειών, χωρίς την απαραίτητη αναφορά ή θεμελίωση σε κανονιστικές διαδικασίες, περιθωριοποιεί εκ των πραγμάτων την ακαδημαϊκή ιστοριογραφία, ενώ, παράλληλα, θέτει σε κίνδυνο κάθε τάξη έγκυρου ιστορικού νοήματος. Εμμέσως πλην σαφώς, η φαινομενολογικών καταβολών προσέγγιση του Μ. Μπιλάλη διατυπώνεται σαν ένα ευθύβολο σχόλιο για την ιδιομορφία και την παθογένεια των σύγχρονων κοινωνιών.

Η Έλλη Λεμονίδου χωρίζει το κείμενό της σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος επιχειρεί μια αδρή παρουσίαση των σημαντικότερων εξελίξεων που αφορούν το πεδίο της δημόσιας ιστορίας σε θεσμικό επίπεδο στον διεθνή χώρο. Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται, μεταξύ άλλων, αναφορά στο αμερικανικό Εθνικό Συμβούλιο Δημόσιας Ιστορίας (National Council for Public History, NCPH), ως χαρακτηριστικό παράδειγμα ολοκληρωμένου φορέα μελέτης του αντικειμένου, καθώς και στη Διεθνή

Ομοσπονδία Δημόσιας Ιστορίας (International Federation for Public History, IFRH), η οποία προέκυψε μέσα από τους κόλπους του NCPH ως πρωτοβουλία επικοινωνίας και συνεργασίας της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας για θέματα δημόσιας ιστορίας. Στον ευρωπαϊκό χώρο επισημαίνεται, μεταξύ άλλων, η ιδιαιτερότητα της περίπτωσης της Γαλλίας, όπου φορείς όπως η «Ελευθερία για την Ιστορία» (Liberté pour l'Histoire) και η Επιτροπή Επαγρύπνησης για τις Δημόσιες Χρήσεις της Ιστορίας (Comité de vigilance face aux usages publics de l'histoire, CVUH) ιδρύθηκαν το 2005 μετά την αναθέμανση του δημόσιου διαλόγου για θέματα δημόσιων χρήσεων του ιστορικού παρελθόντος. Η συγγραφέας κάνει, επίσης, αναφορά στην παρουσία της δημόσιας ιστορίας σε προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών σε πανεπιστήμια του αγγλοσαξωνικού κυρίως χώρου, καθώς και στα σημαντικότερα ορόσημα της σχετικά πρόσφατης ενίσχυσης του ενδιαφέροντος για τη δημόσια ιστορία στην Ελλάδα. Στο δεύτερο μέρος του κειμένου της η Έ. Λεμονίδου επιχειρεί, αφενός, μια επισκόπηση των κυριότερων τρεχόντων προβληματισμών σε διεθνές επίπεδο γύρω από τη δημόσια ιστορία, με έμφαση α) στις διάφορες εκδοχές που έχουν προταθεί γύρω από τον ορισμό του αντικειμένου και β) στη συζήτηση σχετικά με το ποιοι και υπό ποιες προϋποθέσεις μπορεί να θεωρηθούν φορείς της δημόσιας ιστορίας, αφετέρου δε, γίνεται αναφορά στις σημαντικότερες πρόσφατες εξελίξεις, όπως η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη και η οικονομική κρίση, που έχουν τονώσει το γενικότερο ενδιαφέρον για την ιστορία και έχουν αλλάξει τόσο το παράδειγμα όσο και το εύρος αναφοράς του κλάδου της δημόσιας ιστορίας.

Ο Στράτος Δορδανάς πραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίο αντέδρασε η γερμανική κοινωνία στην έκδοση του βιβλίου του Jonah Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners. Ordinary Germans and the Holocaust*. Το έργο αυτό, ακτινογραφία ουσιαστικά των στάσεων της μεταπολεμικής γερμανικής κοινωνίας απέναντι στο Ολοκαύτωμα και καμπή, παράλληλα, στην πορεία της για την ιστορική της αυτογνωσία, προκάλεσε έντονη συζήτηση, που γρήγορα έλαβε τα χαρακτηριστικά σφοδρής δημόσιας ιδεολογικοπολιτικής και ακαδημαϊκής διαμάχης. Σε αυτήν, εκτός από τον αμερικανό συγγραφέα, τους πολλούς επικριτές και τους λιγότερους υπερασπιστές του, σύντομα ενεπλάκησαν, όπως διαπιστώνει ο Στρ. Δορδανάς, και τα ΜΜΕ, κυρίως οι εφημερίδες και η τηλεόραση, διαδραματίζοντας ηγετικό και επιτελεστικό ρόλο στη διαχείριση του συμβολικού πολέμου για το επίμαχο και τραυματικό παρελθόν, καθώς επίσης και στην επιλεκτική διάχυση στη γερμανική κοινή γνώμη των ερμηνευτικών σχημάτων που διαμορφώνονταν. Ωστόσο, η εμπλοκή των ΜΜΕ δεν εμπόδισε στη συνέχεια σημαντικά ερευνητικά κέντρα να συλλέξουν και να αξιολογήσουν τη συσσωρευμένη εμπειρία από τον

τρόπο με τον οποίο μία ακόμη ακαδημαϊκή διαμάχη μεταξύ ιστορικών διαμεσο-λαβήθηκε πολλαπλά για να μεταφερθεί στον δημόσιο χώρο, οργανώνοντας ή αναδιατάσσοντας την ίδια την εθνική ταυτότητα και την ιστορική συνείδηση του γερμανικού λαού. Τέλος, ο Στρ. Δορδανάς επιχειρεί να προσεγγίσει συγκριτικά τις «παραδόσεις» που τείνουν να παγιωθούν στη Γερμανία και την Ελλάδα με άξονα τις «διαμάχες για την ιστορία» και τη δημόσια διάστασή τους (με τις συγκλίσεις και αποκλίσεις τους). Για την χαρτογράφηση της ελληνικής περίπτωσης χρησιμοποιεί ως συγκριτικό μέγεθος την οξεία αντιπαράθεση μεταξύ «παλαιού» και «νέου» κύματος της ιστοριογραφίας για τον εμφύλιο πόλεμο, η οποία αρθρώθηκε και διαχύθηκε μέσα από τον ίδιο –σε γενικές γραμμές– διάυλο κανονιστικής διαμεσολάβησης, τις εφημερίδες, με φόντο πάντα τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τις ανεπούλωτες τραυματικές μνήμες του.

Στη δεύτερη ενότητα, με τίτλο «Συλλογική μνήμη και δημόσια ιστορία», έχουν συμπεριληφθεί κείμενα των Βασίλη Δαλκαβούκη και Κατερίνας Τσέκου, Αντρέα Ανδρέου και Κώστα Κασβίκη.

Ο Βασίλης Δαλκαβούκης και η Κατερίνα Τσέκου υποστηρίζουν ότι η εξέλιξη που έχει λάβει τα τελευταία χρόνια η συζήτηση για τη δημόσια ιστορία οφείλεται, εν πολλοίς, στην τεράστια ανάπτυξη των ΜΜΕ (έντυπων και ηλεκτρονικών), του Διαδικτύου και άλλων θεσμικών φορέων που επηρεάζουν καθοριστικά τη δημόσια σφαίρα και το συλλογικό φαντασιακό μιας κοινωνίας ή μιας κοινωνικής ομάδας. Πριν, ωστόσο, από την «εισβολή» αυτών των μέσων προβολής και διαχείρισης της ιστορίας, τόσο από ειδικούς όσο και από μη ειδικούς, τον βασικότερο ρόλο στη διαμόρφωση της επίσημης δημόσιας αντίληψης για την ιστορία και το παρελθόν είχαν, κατά γενική ομολογία, τόσο η δημόσια εκπαίδευση όσο και η προβολή της ιστορικής μνήμης στον χώρο. Στη δεύτερη περίπτωση, τον σημαντικότερο ρόλο διαδραμάτιζαν και εξακολουθούν να διαδραματίζουν, σύμφωνα με την επισήμανση των δύο ερευνητών, οι διάφοροι «μνημονικοί τόποι» και ιδιαίτερα τα μνημεία. Για τον λόγο αυτό στην ανακοίνωσή τους εξετάζουν, από την οπτική αυτή, τα μνημεία της Κομοτηνής. Η επιλογή του πεδίου δεν είναι τυχαία: η Κομοτηνή διακρίνεται από την έντονη παρουσία της μουσουλμανικής μειονότητας και τη διατύπωση ανταγωνιστικών μεταξύ τους λογοθετικών πρακτικών (discourses) για το παρελθόν –εθνικών, εθνοτικών, τοπικών κ.ο.κ.– άλλοτε με έμμεσο κι άλλοτε με άμεσο τρόπο. Τα μνημεία συνιστούν ένα ενδιαφέρον παράδειγμα αποτύπωσης αυτής της ανταγωνιστικής σχέσης στον δημόσιο χώρο, καθώς αναπαριστούν και προβάλλουν την εκάστοτε επίσημη αντίληψη για το ιστορικό παρελθόν. Από την άποψη αυτή, σημασία δεν αποκτά μόνο η παρουσία, αλλά και η απουσία μνημείων για συγκεκριμένα γεγονότα.

Στη δική τους ανακοίνωση, η οποία έχει έναν πρόδηλο συγκριτικό χαρακτήρα, οι Αντρέας Ανδρέου και Κώστας Κασβίκης υποστηρίζουν ότι τα δημόσια μνημεία –ως υβριδικές συγκρίσεις της τέχνης, της ιστορίας και της πολιτικής– δεν συνιστούν απλά κατασκευές στον χώρο, που παρουσιάζουν συγκεκριμένες και προγραμματικά αρθρωμένες αναπαραστάσεις του παρελθόντος, αλλά αποτελούν εργαλεία συγκρότησης ταυτότητας και ενδυνάμωσης της κοινωνικής συνοχής. Παράλληλα, λειτουργούν ως πρίσματα κατανόησης των διαδοχικών ιστορικών και πολιτικών συγκείμενων μέσα στα οποία αλληλοδιατάσσονται στρώματα νοήματος για το παρελθόν και αναπτύσσονται συγκεκριμένοι μνημονικοί τροπισμοί και σημασιοδοτικές πρακτικές, ενώ, παράλληλα, και οι σημασίες που διαμορφώνουν οι θεατές τους ποικίλλουν, δεδομένου ότι εξαρτώνται από την προϋπάρχουσα γνώση της ιστορίας αλλά και της ιστορίας των ίδιων των μνημείων, καθώς επίσης από τον βαθμό της προσωπικής, ιδεολογικής και συναισθηματικής, εμπλοκής τους με αυτά. Συγκεκριμένα, το κείμενο των Α. Ανδρέου και Κ. Κασβίκη επικεντρώνεται σε δύο δημόσια μνημεία τα οποία απεικονίζουν τον βασιλιά Φίλιππο Β' και τοποθετήθηκαν, αντίστοιχα, στη Θεσσαλονίκη το 1993 και στα Bitola (Μοναστήρι) της πΓΔΜ από το 2009 έως το 2011. Παρά τη χρονική απόσταση που χωρίζει την ανέγερσή τους, τα δύο αυτά δημόσια γλυπτά συνδέονται αυτονόητα με την ιστορία της αρχαίας Μακεδονίας και τις πολιτικές της χρήσεις στο πλαίσιο της ανάδυσης του μακεδονικού ζητήματος στη δεκαετία του 1990. Γι' αυτόν τον λόγο τα δύο αγάλματα εξετάζονται από τους δύο συγγραφείς ως τόποι ιστορικής μνήμης με ιδιαίτερη αναμνηστική και συμβολική αξία, ως εγγραφές στον χώρο που οριοθετούν το κανονιστικό πλαίσιο των ιστορικών επετείων και ως εκ τούτου εκφράζουν την ανακατασκευή της εθνικής μνήμης. Τέλος, ως απόπειρες πολιτικής χειραγώγησης και ως πεδία συγκρούσεων διαφορετικών ομάδων για τη μορφή και τους τρόπους αναπαράστασης της συμβολικής αξίας του παρελθόντος. Η έρευνα των συγκεκριμένων μνημονικών τόπων από την οπτική γωνία της ιστορίας της τέχνης (επιλογή μορφικών στοιχείων και ύφους), από αυτήν της πολιτικής (σκοπιμότητα ανέγερσης) όσο και, καταληκτικά, της κοινωνικής πρόσληψης (η δημόσια αποδοχή των συγκεκριμένων γλυπτών), υποδεικνύει ότι, αν και τα δύο αγάλματα αντλούν στυλιστικά στοιχεία από τα αρχαιολογικά ευρήματα των «βασιλικών» τάφων της Βεργίνας, είναι, ωστόσο, φορείς δύο συγκρουσιακών εκδοχών εθνικισμού. Από τη μια πλευρά, το άγαλμα του Φιλίππου στη Θεσσαλονίκη εντάσσεται, όπως συμπεραίνουν οι δύο ερευνητές, στο πλαίσιο μιας «αμυντικής» προσπάθειας διαφύλαξης του εθνικού πολιτισμού απέναντι σε διαφαινόμενες προκλήσεις της εθνικής κυριαρχίας. Από την άλλη, αντίστοιχα, το αντίστοιχο άγαλμα στα Bitola

σχετίζεται με τον αναδυόμενο εθνικισμό του νεότευκτου γειτονικού κράτους και ιδιαίτερα με μια προγραμματική στροφή προς τον αρχαιομακεδονισμό.

Στην τρίτη ενότητα, με τίτλο «Λογοτεχνία και δημόσια ιστορία», έχουν συμπεριληφθεί κείμενα των Γιώργου Κόκκινου, Παναγιώτη Κιμουρτζή και Μαρίας Ματούση, Νίκου Κοκκομέλη και Αφροδίτης Αθανασοπούλου.

Οι Γιώργος Κόκκινος, Παναγιώτης Κιμουρτζής και Μαρία Ματούση στο κείμενό τους πραγματεύονται ζητήματα που σήμερα πλέον, έστω και με καθυστέρηση, προσεγγίζει και η ακαδημαϊκή ιστοριογραφία, τόσο τις «σιωπές» και τις «μαύρες τρύπες» της ιστορίας όσο και το «βίωμα» των ανθρώπων, όπως επίσης τους πολλαπλούς και ασύμπτωτους τρόπους αναπαράστασης και ερμηνείας του παρελθόντος. Αυτονόητα, η συζήτηση για την ιστορική μνήμη, την ιστορική αφήγηση και γενικότερα ο λόγος περί ιστορίας δεν εξαντλούνται στον πεζό γραπτό λόγο και στην έντυπη ή/και e-μορφή ενός βιβλίου, ούτε μόνο στα δημόσια ή/και εμπρόθετα δημοσιοποιημένα ιστορικά αρχεία και τεκμήρια. Παραπέμπουν σε ό,τι αποκαλούμε «πολιτισμικό πρόγραμμα», δηλαδή το ευρύ φάσμα μέσων (μνημεία, μουσεία, τραγούδια, κινηματογραφικές ταινίες, εφημερίδες, φωτογραφίες, μαρτυρίες, αντικείμενα, οικογενειακά άλμπουμ, τόπους μνήμης, websites) που βοηθούν τους ανθρώπους όχι μόνο να ανακαλούν αλλά και να νοηματοδοτούν τον ιστορικό χρόνο. Είναι προφανές ότι η έννοια του πολιτισμικού προγράμματος έχει πολλά κοινά σημεία με τους τρόπους που η λογοτεχνία και ειδικότερα το ιστορικό μυθιστόρημα προσεγγίζει την ιστορία.

Ως γνωστόν, το ιστορικό μυθιστόρημα στρέφεται από το ειδικό και το ιδιαίτερο (που συχνά το αντιμετωπίζει ως πρίσμα) στο καθολικό ή το αντιπροσωπευτικό, σε ό,τι ο Αριστοτέλης ονομάζει πιθανό και αναγκαίο, συγκροτώντας κατά κάποιον τρόπο παραδειγματικές μορφές ιστορικής συνείδησης, όπως, άλλωστε, κάνει γενικά η λογοτεχνία, η τέχνη και η φιλοσοφία της ιστορίας. Απεναντίας, η ιστοριογραφία επικεντρώνεται στο ανεπανάληπτο ή στις σημαίνουσες κανονικότητες ή σπανιότερα στις ρήξεις, τις ιστορικές τάσεις και τις μεταβάσεις. Επειδή, ωστόσο, όπως είναι πολλαπλά διαπιστωμένο, αυτήν την πρόσβαση στο καθολικό μέσα από το ιδιόμορφο και το ιδιαίτερο έχει ανάγκη η εποχή μας και επειδή, ταυτόχρονα, αυτό ακριβώς επιχειρεί να ξορκίσει η νεοθετικιστική τάση της ιστορικής επιστήμης, γι' αυτό ακριβώς και η δημόσια ιστορία και ειδικά το ιστορικό μυθιστόρημα και ο κινηματογράφος βιώνουν στις μέρες μας τη μεγαλύτερη ανθοφορία τους, ενώ, στον αντίποδα, το ενδιαφέρον για την ακαδημαϊκή ιστοριογραφία υποχωρεί.

Ειδικότερα, το μυθιστόρημα *Το Χαστουκόδεντρο* του Άρη Μαραγκόπουλου προσέλκυσε το ενδιαφέρον των συγγραφέων για τους εξής λόγους: πρώτον, για

τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας προσεγγίζει τις επιστημολογικές προϋποθέσεις της ιστορικής αναπαράστασης και ερμηνείας και κατ' επέκταση για τις απόψεις του αναφορικά με την ιστορία, τόσο με την έννοια της επιστημονικής πειθαρχίας όσο και με αυτήν της ευρύτερης διαδικασίας νοηματοδότησης του παρελθόντος από το εκάστοτε παρόν· δεύτερον, για τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας επιλέγει και χρησιμοποιεί ή ενθέτει τα ιστορικά τεκμήρια στο αφηγηματικό του πλαίσιο.

Ο Νίκος Κοκκομέλης στη δική του προσέγγιση θέτει τα ακόλουθα ζητήματα: Υπάρχει μαρτυρία χωρίς μάρτυρες; Υπάρχει μνήμη χωρίς εμπειρία; Πώς ορίζεται η μυθοπλασία χωρίς τα αντίθετά της –τη γεγονοτολογία και την ιστορία; Κατά τον ερευνητή, τα παραπάνω ερωτήματα δεν έχουν προφανή απάντηση. Ο λόγος είναι ότι στο λογοτεχνικό πεδίο η αποτελεσματικότητα της αναπαραστατικής λειτουργίας δεν συμβαδίζει υποχρεωτικά ούτε με οποιοδήποτε επιστημολογικό προαπαιτούμενο ούτε με την ευθυγράμμιση σε σχέση με ένα δεδομένο σύνολο αρχών, ηθικών ή άλλων. Οι διαπιστώσεις αυτές βρίσκονται, ταυτόχρονα, στη βάση και στο συμπέρασμα της ανάλυσής του. Οι *Χαμένοι* του Daniel Mendelsohn, οι *Ευμενίδες* του Jonathan Littell και ο *Jan Karski* του Yannick Haenel είναι έργα λογοτεχνικά, τα οποία όμως διεκδικούν, το καθένα με τρόπο διαφορετικό, να ερμηνεύσουν το ιστορικό παρελθόν: το πρώτο από αυτά προσδίδει νόημα στο τραυματικό παρελθόν διυλίζοντας τη μαρτυρία του ολέθρου μέσω μιας διαδικασίας μαθητείας που καταλήγει στην αφηγηματοποίηση και, κατά συνέπεια, στην ιστορικοποίηση και στην εμπέδωση της μνήμης του Ολοκαυτώματος. Το δεύτερο επιχειρεί κάτι ανάλογο συσκοτίζοντας τα όρια μεταξύ συγγραφέα και αφηγητή και περιγράφοντας την εξόντωση από τη σκοπιά του δήμιου. Το τρίτο, τέλος, έχει ως οργανωτικό άξονα την ιδέα ότι η αξιόπιστη μαρτυρία δεν ανήκει αποκλειστικά στο πεδίο της ιστοριογραφίας αλλά, υπό όρους, και σε αυτό της μυθοπλασίας. Προϊόν του επιστημολογικού συγκρητισμού που προκαλεί η αντιπαράθεση με την επίσημη ιστορική επιστήμη, ο υβριδικός χαρακτήρας των έργων αυτών θέτει σε νέες βάσεις τον πολυδιάστατο στοχασμό γύρω από την ειδολογική τους ταξινόμηση και τον βαθμό της επίδρασης που ασκούν στις αναπαραστάσεις που σχηματίζει το μορφωμένο αναγνωστικό κοινό για τα μοναδικά ακραία και αποτρόπαια γεγονότα που χαρακτηρίζουν τον 20ό αιώνα.

Ειδικότερα, η συνύφανση φαντασίας και μαρτυρίας που εντοπίζεται και στις τρεις παραπάνω περιπτώσεις μπορεί να ερμηνευθεί ως μια αναζήτηση νέων τρόπων διαπραγμάτευσης του ιστορικού τραύματος, σε μια εποχή που προοδευτικά οι μάρτυρες εξαφανίζονται. Σηματοδοτεί όμως και μια ανανέωση της πίστης στις αναλυτικές δυνατότητες της λογοτεχνίας. Σε αυτό το πλαίσιο, η πα-

ρούσα μελέτη εντοπίζει στη σύγχρονη λογοτεχνική παραγωγή γύρω από το Ολοκαύτωμα δύο κύρια χαρακτηριστικά: πρώτον, την επιθυμία επανατοποθέτησης των σημείων ειδολογικής σύγκλισης και απόκλισης μεταξύ μυθοπλασίας και γεγονοτολογίας και, δεύτερον, την επιδίωξη υπέρβασης των ηθικών προϋποθέσεων αναπαράστασης του τραύματος. Εκκινώντας λοιπόν από την αριστοτελική διάκριση μεταξύ ιστορίας και ποίησης, εισηγείται την οριοθέτηση ενός νέου αφηγηματικού είδους όπου, μεταξύ άλλων, μπορούν υπάρξουν μαρτυρία χωρίς μάρτυρες και μνήμη χωρίς εμπειρία.

Στην εργασία της Αφροδίτης Αθανασοπούλου φωτίζεται η νεότερη και σύγχρονη ιστορική εμπειρία της Κύπρου μέσα από τη ματιά –και την ιστορική συνείδηση– εμβληματικών μορφών της νεοελληνικής λογοτεχνίας: του Παλαμά, του Σικελιανού και του Σεφέρη. Στην παρουσίαση σχολιάζονται κείμενά τους, λογοτεχνικά και άλλα, που γράφονται εξ αφορμής (ή στις παραμονές) δύο κομβικών στιγμών για τις ιστορικές τύχες της μεγαλονήσου. Πρόκειται για τα Οκτωβριανά του 1931 και τον εθνικοαπελευθερωτικό - αντιαποικιοκρατικό Αγώνα των ετών 1955-59, δύο γεγονότα - ορόσημα που δημιουργούν μεταξύ τους «κλειστό κύκλωμα», αποκαλύπτοντας στη ρίζα του «κυπριακού προβλήματος» μια σύνθετη (συμπλεγματική) σχέση: αυτήν την οποία ορίζει, στον ένα πόλο, ο πόθος για ένωση με την Ελλάδα και, στον άλλο, η αρχή της πραγματικότητας, η διοίκηση της Μεγάλης Βρετανίας (ή «μητριάς Αγγλίας») στο νησί. Τα κείμενα των ελλήνων λογοτεχνών που παρουσιάζονται στην ανακοίνωση της Α. Αθανασοπούλου κάνουν αισθητή τη «φωνή των πολλών», μια συλλογική συνείδηση, την οποία πνίγει η Realpolitik του λόγου της διπλωματίας και της κρατικής πολιτικής. Παράλληλα, η συγκριτική εξέταση-αντιπαραβολή των κειμένων φέρνει στο φως ορισμένες ενδιαφέρουσες *παρά προσδοκίαν* διακειμενικές σχέσεις (και αντιθέσεις) μεταξύ τους, όχι προφανείς με την πρώτη ματιά και πάντως όχι απόλυτα συμβατές με ό,τι είθισται να προβάλλει ο επίσημος λογοτεχνικός «κανόνας».

Στην τέταρτη ενότητα, με τίτλο «Πολιτικός λόγος και δημόσια ιστορία», έχει συμπεριληφθεί το κείμενο της Ελένης Στριφτόμπολα. Η ερευνήτρια, χρησιμοποιώντας ως κύριο μεθοδολογικό εργαλείο την ανάλυση λόγου –τόσο στο επίπεδο της σημασιολογίας όσο και σε αυτό της ρητορικής πρακτικής– προβαίνει στη χαρτογράφηση και διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο τα ελληνικά πολιτικά κόμματα στη διάρκεια της κοινοβουλευτικής συζήτησης για τη θέσπιση του νόμου 1285/1982 αντιμετώπισαν την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης. Συγκεκριμένα, η συγγραφέας ενδιαφέρεται για τους νοηματοδοτικούς μηχανισμούς που χρησιμοποιήθηκαν ώστε να ενσωματωθεί στον επίσημο λόγο και τον ιστορικό κανόνα ο αγώνας εναντίον των κατακτητών, παράλληλα όμως κάνει λόγο και για τις ιδε-

ολογικές στρατηγικές που εξυπνέτησε η διεύρυνση της εθνικής μνήμης και ο εκδημοκρατισμός της ιστορικής κουλτούρας. Η κυριότερη από αυτές, όπως επισημαίνει, ήταν η εθνική συμφιλίωση και η κοινωνική συνοχή, προσανατολισμός που επέβαλε την ανάδειξη της Εθνικής Αντίστασης σε νομιμοποιητική βάση της Μεταπολίτευσης. Για τον λόγο αυτό το νευραλγικό και λειτουργικό σημείο σύγκλισης των νοσηματοδοτικών πρακτικών των κομμάτων ήταν η διασταλτική ερμηνεία της συμμετοχής στον αντιστασιακό αγώνα, σε συνδυασμό με το ιδεολόγημα της αντιστασιακής φύσης του ελληνικού έθνους και τον μύθο της καθολικής, ενιαίας και παλλαϊκής αντίστασης. Η συναινετική αυτή βάση επέτρεπε μεν την ένταξη της εαμικής αντίστασης στο εθνικό αφήγημα, από την άλλη πλευρά όμως εξακολουθούσε να συσκοτίζει το φαινόμενο του δωσιλογισμού και εξαϋλωνε σχεδόν τις αντιπαλότητες της περιόδου της Κατοχής, οι οποίες εκ των πραγμάτων συνδέονται με αυτές του εμφυλίου πολέμου που ακολούθησε. Έτσι, στο κείμενο αναδεικνύονται, σε γενικές γραμμές, συγκλίσεις και αποκλίσεις τόσο στο επίπεδο των πολιτικο-ιδεολογικών σκοπεύσεων όσο και σε αυτό της διαταραγμένης στρωματογραφίας της τραυματικής μνήμης.

Στην πέμπτη ενότητα, με τίτλο «Κινηματογράφος, θέατρο και δημόσια ιστορία», έχουν συμπεριληφθεί τα κείμενα των Γιώργου Ανδρίτσου, Γιώργου Μουρατίδη και Χρήστου Δερμεντζόπουλου.

Ο Γιώργος Ανδρίτσος, στο κείμενό του με θέμα «Οι διώξεις των ελλήνων Εβραίων στις ελληνικές ταινίες μυθοπλασίας μεγάλου μήκους από το 1945 μέχρι το 1981», εξετάζει τις ελληνικές ταινίες μυθοπλασίας μεγάλου μήκους, οι οποίες έχουν αναφορές στις διώξεις ενάντια στους έλληνες εβραίους στα χρόνια της κατοχής από τις δυνάμεις του Άξονα, που οδήγησαν στον αφανισμό των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα. Σκοπός της εργασίας του είναι να ανιχνεύσει την ιστορική αφήγηση η οποία διαμορφώνεται σε σχέση με τις διώξεις των ελλήνων Εβραίων μέσα από τις εικόνες και τον κινηματογραφικό λόγο.

Τα κύρια ερωτήματα, τα οποία επιχειρεί να απαντήσει ο συγγραφέας, είναι τα ακόλουθα: Πότε αρχίζει η παρουσίαση των διώξεων των ελλήνων Εβραίων; Πώς παρουσιάζονται οι διώξεις των ελλήνων Εβραίων στα χρόνια της Κατοχής; Υπάρχουν αναφορές στις διώξεις των Εβραίων εκτός Ελλάδας; Οι διώξεις των ελλήνων Εβραίων συνδέονται με την Κατοχή και την Αντίσταση ενάντια στους κατακτητές ή παρουσιάζονται απομονωμένες από το ιστορικό τους πλαίσιο; Ποια στάση έχει ο πληθυσμός απέναντι στους έλληνες Εβραίους; Παρουσιάζονται έλληνες συνεργάτες των κατακτητών στη δίωξη των ελλήνων Εβραίων; Ποια στάση έχουν οι έλληνες Εβραίοι απέναντι στην Αντίσταση; Έχουμε έλληνες Εβραίους που είναι μέλη αντιστασιακών ομάδων ή οργανώσεων; Πώς κατανέμονται χρονολογικά οι ταινίες

στις οποίες υπάρχουν αναφορές στις διώξεις των ελλήνων Εβραίων; Ποια ήταν η υποδοχή που γνώρισαν οι ταινίες από το κοινό και την κριτική; Υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις ταινίες σχετικά με την παρουσίαση των διώξεων των ελλήνων Εβραίων; Σε ποια σημεία παρατηρούνται διαφοροποιήσεις και σε ποια η παρουσίαση παραμένει σταθερή, άσχετα με τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις;

Το θέμα της εργασίας του Γιώργου Μουρατίδη είναι «*Η Δεξιά, η Αριστερά και ο κυρ-Παντελής*: Τα Δεκεμβριανά στη σκηνή του δημοφιλούς θεάτρου». Στην περίοδο που ακολούθησε την αποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα και μέχρι την ανοιχτή κήρυξη του εμφυλίου πολέμου το 1946 συντελέστηκαν στην περιοχή της Αθήνας (στρατιωτικά) γεγονότα, (πολιτικές) διεργασίες και (ιδεολογικές) ζυμώσεις, που σε μεγάλο βαθμό είχαν ήδη κρίνει την εξέλιξη του Εμφυλίου πριν ακόμα αυτός ξεκινήσει, όπως εύκολα μπορεί κάποιος εκ των υστέρων να διαπιστώσει. Επρόκειτο για τις αιματοβαμμένες ημέρες της εξέγερσης του Δεκέμβρη του 1944, που έμελλε να αποτελέσει κομβικό σημείο στη νεότερη ελληνική ιστορία, αφού σε μεγάλο βαθμό καθόρισε την έκβαση της εμφύλιας σύγκρουσης, η οποία ξεκίνησε και τυπικά περίπου δεκαέξι μήνες αργότερα. Η χρονική αυτή περίοδος, που ονομάστηκε «λευκή τρομοκρατία», θεωρείται κρίσιμη, καθώς στο πλαίσιο της διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις που θα οδηγήσουν στην κατοπινή γενίκευση της σύρραξης. Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα στις αθηναϊκές σκηνές μεσουρανού πληθώρα θεατρικών έργων με καταφανέστατα μηνύματα κατευνασμού, συνδιαλλαγής και εθνικής συμφιλίωσης. Στα έργα αυτά υπερτονίζεται ο παραλογισμός του επικείμενου Εμφυλίου, ισομοιράζεται η ευθύνη για τον εθνικό διχασμό στις δύο «ακραίες» παρατάξεις, αλλά και στους δυτικούς ή ανατολικούς «Συμμάχους», των οποίων εντολοδόχοι θεωρούνται οι παρατάξεις και, το κυριότερο, προπαγανδίζεται η επιστροφή στον αστικό κοινοβουλευτισμό. Οι θέσεις των δημοφιλών πολιτικών κωμωδιών πολεμήθηκαν τόσο από τη Δεξιά όσο και από την Αριστερά, γεγονός που καθόλου δεν περιόρισε την εμπορική - εισπρακτική τους απήχηση. Το δείγμα ανάλυσης, η πολιτική κωμωδία των Σακελλάριου - Γιαννακόπουλου *Η Δεξιά, η Αριστερά και ο κυρ-Παντελής*, είναι η πρώτη κωμωδία πρόζας που τολμά να αγγίξει την εμφυλιοπολεμική πολιτική πραγματικότητα, με τρόπο που, όπως εκ των πραγμάτων αποδεικνύεται, εξέφραζε τη βούληση των μικροαστικών (τουλάχιστον) μαζών της Αθήνας.

Ο Χρήστος Δερμεντζόπουλος, στην εργασία του με θέμα «Λαϊκή κουλτούρα, δημόσιος διάλογος και εθνική ταυτότητα με αφορμή την προβολή της ταινίας του Κώστα Γαβρά *Παρθενών* στο νέο Μουσείο της Ακρόπολης», αναφέρεται σε μια σχετικά πρόσφατη δημόσια διαμάχη με ιστορικό φόντο και συγκεκριμένα στις αντιπαραθέσεις που προκάλεσε η προβολή αποσπάσματος της ταινίας *Παρθενών*

του Κώστα Γαβρά στο νέο Μουσείο της Ακρόπολης. Μετά από μια σύντομη εισαγωγή για την τρέχουσα, συνεχώς ενισχυόμενη δυναμική της δημόσιας ιστορίας, ο συγγραφέας εστιάζει στο συγκεκριμένο περιστατικό, αναφερόμενος, αφενός, στην ίδια την ταινία και στη σκηνή που προκάλεσε τις οξείες αντιδράσεις (εικόνα ρασοφόρων που καταστρέφουν αρχαία αγάλματα στους πρωτοχριστιανικούς αιώνες), αφετέρου, στο χρονικό της διαμάχης που προκλήθηκε, στις κυριότερες απόψεις που διατυπώθηκαν (με καταλυτικό, ως προς την ένταση και έκταση του φαινομένου, τον ρόλο του Διαδικτύου), στις πολιτικές διαστάσεις του περιστατικού και στην προσωρινή λογοκρισία που υπέστη το επίμαχο απόσπασμα από την ταινία του Γαβρά.

Το άρθρο του Χρ. Δερμεντζόπουλου κλείνει με έναν γενικότερο προβληματισμό για το ζήτημα της νεοελληνικής εθνικής ταυτότητας και του ρόλου των συμβόλων στη διαμόρφωσή της, με μια ιδιαίτερη επισημάνση για την προβληματική σχέση μεταξύ της επιστημονικής ιστορίας και της πολύπλοκης και πολυπαραγοντικής διαδικασίας μέσα από την οποία διαμορφώνεται και διαχέεται η κυρίαρχη αφήγηση της εθνικής μνήμης στην Ελλάδα.

Στην έκτη ενότητα, με τίτλο «Εκπαίδευση και δημόσια ιστορία», έχουν συμπεριληφθεί κείμενα των Βασιλικής Σακκά, Κώστα Κασβίκη και Ζέτας Παπανδρέου.

Η Βασιλική Σακκά, στο κείμενό της με θέμα «“Προσεγγίζοντας κριτικά το παρελθόν”»: σε αναζήτηση του οπτικού, μιντιακού και ιστορικού εναλφαβητισμού. Παραγωγή ιστορικού ντοκιμαντέρ από μαθητές, δημόσια ιστορία και σχολείο» εισηγείται την άποψη ότι η ιστορική κουλτούρα και συνείδηση των μαθητών οικοδομείται σε μεγάλο βαθμό μέσα από τη δημόσια ιστορία, ενώ εκπαιδευτικές έρευνες (Seixas, Wineburg, Barton-Levstick, van Borries κ.ά.) αναδεικνύουν την προϋούσα αύξηση της επιρροής της, με παράλληλη συρρίκνωση της επιρροής της σχολικής ιστορίας. Με αφορμή κάποια στοιχεία και παρατηρήσεις από τη συμμετοχή 148 σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από Ελλάδα και Κύπρο με 172 ντοκιμαντέρ στον Πανελλήνιο Διαγωνισμό Ιστορικού Ντοκιμαντέρ με τίτλο «Προσεγγίζοντας κριτικά το παρελθόν» που οργανώθηκε από το Ιόνιο Πανεπιστήμιο και το περιοδικό *Νέα Παιδεία* (Ιανουάριος - Μάιος 2013), καταθέτει μια αποτίμηση και κάποιες επισημάνσεις για τη σχέση σχολικής και δημόσιας ιστορίας. Οι μαθητές, πέρα από το γνωστικό έλλειμμα σε θέματα ελληνικής, ευρωπαϊκής και παγκόσμιας ιστορίας, οικοδομούν μια άποψη ιστορικής αφήγησης βασισμένη στο τηλεοπτικό και διαδικτυακό μοντέλο, όπως αναδεικνύεται μέσα από θεματικές και υφολογικές στερεοτυπικές επιλογές στις συμμετοχές αυτές. Η κυριαρχία συγκεκριμένων θεματικών και προσεγγίσεων (το τρίπτυχο: Ελληνική Επανάσταση - Μι-

κρασιατική Καταστροφή - Κατοχή), οι στερεοτυπικές ερμηνείες, το έλλειμμα αισθητικής αγωγής και η απουσία του οπτικού και μιντιακού εναλφαβητισμού (visual and media literacy) στα ελληνικά σχολεία αναδεικνύουν καίρια στοιχεία παθογένειας της ελληνικής ιστορικής εκπαίδευσης.

Τέλος, η ερευνήτρια επιχειρεί έναν συσχετισμό ανάμεσα σε ευρήματα έρευνας που πραγματοποιήθηκε στις περιοχές της Μεσσηνίας και Κορινθίας σε εκπαιδευτικούς δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης οι οποίοι διδάσκουν Ιστορία, σχετικά με τις στάσεις και αντιλήψεις των εκπαιδευτικών σε θέματα διδακτικής μεθοδολογίας, δημόσιας ιστορίας, επιλογών διδακτικών προσεγγίσεων συγκρουσιακών και επίμαχων/τραυματικών ιστορικών γεγονότων και τις προαναφερθείσες σχολικές παραγωγές ιστορικού ντοκιμαντέρ.

Ο Κώστας Κασβίκης, στο κείμενό του με θέμα «Το “άλλο” παρελθόν: Δημόσιες χρήσεις της αρχαιολογίας στην τυπική και άτυπη εκπαίδευση», αρχικά διαπιστώνει ότι στις τελευταίες τρεις δεκαετίες έχει αυξηθεί σημαντικά το ερευνητικό ενδιαφέρον για τις πολιτικές, κοινωνικές και ιδεολογικές χρήσεις και καταχρήσεις των ερμηνειών του υλικού πολιτισμού, με αποτέλεσμα η δημόσια αρχαιολογία να αποτελεί διεθνώς μια σημαντική συνιστώσα της αρχαιολογικής επιστήμης. Στην Ελλάδα, αν και η αρχαιολογία από πολύ νωρίς απέκτησε ιδιαίτερη συμβολική και πολιτική χρήση, η συζήτηση για τις δημόσιες επιπτώσεις του αρχαιολογικού έργου παραμένει, όπως εύστοχα διαπιστώνει ο συγγραφέας, σχετικά μικρή.

Συγκεκριμένα, ο Κ. Κασβίκης επιχειρεί να οριοθετήσει ένα πλαίσιο δεδομένων και συζήτησης για τους τρόπους με τους οποίους η αρχαιολογική γνώση τροφοδοτεί την ελληνική εκπαίδευση με αναπαραστάσεις, ερμηνείες και οικειοποιήσεις του υλικού πολιτισμού προς τρεις κατευθύνσεις: α) την τυπική εκπαίδευση, μέσα από τις αναπαραστάσεις και αφηγήσεις που αξιοποιούν την αρχαιολογική γνώση στα σχολικά εγχειρίδια, β) τη μη τυπική εκπαίδευση, μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα και τις επικοινωνιακές δράσεις σε αρχαιολογικά μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους και σχετικούς φορείς και γ) την άτυπη εκπαίδευση, μέσα από την περίπτωση των παιδικών βιβλίων, τόσο βιβλίων γνώσεων όσο και λογοτεχνικών, τα οποία εμπνέονται από ή πραγματεύονται την υλική διάσταση του παρελθόντος.

Η διερεύνηση των τριών αυτών όψεων των δημόσιων χρήσεων της αρχαιολογίας στην Ελλάδα υποδεικνύει, σύμφωνα με την ανάλυση του συγγραφέα, ότι η γνώση για το ιστορικό παρελθόν παράγεται και αναπαράγεται κοινωνικά, χρησιμοποιείται ενεργά, εντάσσεται σε εκάστοτε νέα επικοινωνιακά συγκείμενα και καταναλώνεται συστηματικά από την ελληνική κοινωνία. Γεγονός που θέτει στην

ακαδημαϊκή αρχαιολογία νέες προκλήσεις για τη διερεύνηση της συμβολής και συμμετοχής της αρχαιολογικής γνώσης στη διαπραγμάτευση των ταυτοτήτων και στη διαμόρφωση της ιστορικής συνείδησης.

Η συμβολή της Ζέτας Παπανδρέου βασίζεται σε ερευνητικά δεδομένα που προέκυψαν από τη διδακτορική της διατριβή. Συγκεκριμένα, η ερευνήτρια μελετά, αφενός, τις ιστορικές γνώσεις μαθητών και μαθητριών της Α' Λυκείου (σχολείων του Διστόμου, της Νίκαιας, της Καισαριανής και της Αθήνας) αναφορικά με τη σφαγή του Διστόμου, το μπλόκο της Κοκκινιάς και την εκτέλεση Ελλήνων στο Σκοπευτήριο της Καισαριανής και, αφετέρου, τους τρόπους και τις διαδικασίες που επιλέγουν οι μαθητές όταν τους ζητείται να αποτιμήσουν τις εκδηλώσεις μνήμης που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της τοπικής επετείου.

Βασικά ερωτήματα της ερευνήτριας ήταν τα ακόλουθα: α) Τι σηματοδοτούν για τους μαθητές (Διστόμου, Κοκκινιάς, Καισαριανής, Αθήνας) οι εκδηλώσεις μνήμης; β) Εντάσσονται αυτές σε ένα πλαίσιο καθήκοντος μνήμης («οφείλω να μην ξεχάσω»), όπου η κατασκευή τόπων μνήμης, η ίδρυση μουσείων, η θέσπιση επετείων λειτουργούν με τρόπο «δυνητικά επανορθωτικό» - διεκδικητικό για τις ιστορικές αδικίες που έχουν διαπραχθεί και τη βία που έχει ασκηθεί; γ) Το καθήκον μνήμης είναι πιο έντονο για τους μαθητές του Διστόμου, όπου η τραυματική ιστορική εμπειρία αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα λόγω του χαρακτήρα του εγκλήματος και της απήχησης που έχει στους νέους το ηθικό αίτημα για την αναγνώριση των δεινών που υπέστη η πόλη, μέσω της διεκδίκησης αποζημιώσεων από το γερμανικό κράτος;

Τέλος, η μελέτη της Ζ. Παπανδρέου διερευνά και τις διαφοροποιήσεις που υπάρχουν τόσο στον βαθμό κατάρκτησης της γνώσης των συγκεκριμένων ιστορικών γεγονότων όσο και στα γνωρίσματα της συλλογικής μνήμης και της ιστορικής συνείδησης του συγκεκριμένου δείγματος μαθητών.

*Αντρέας Ανδρέου, Σπύρος Κακουριώτης, Γιώργος Κόκκινος,
Έλλη Λεμονίδου, Ζέτα Παπανδρέου, Ελένη Πασχαλούδη*